

історичного регіону, що сприймалася в їх межах як універсальна, хоча насправді була регіональною в означеному сенсі. Такою була за своєю природою і структурою культурна ідентичність пізньої, елліно-римської античності (romeї), загальнохристиянська ідентичність раннього середньовіччя, яка в пізньому розділилася на західно-католицьку й східно-православну, західноєвропейська ідентичність раннього нового часу, котра самоусвідомлювалася як універсальна й донині нерідко витлумачується подібним чином західноєвропейськими культурологами.

Таким чином, можемо говорити про непересічне значення образу “Я”/Іншого для сучасних компаративних студій. Потреба дослідження цієї проблеми очевидна і має бути розвязана.

Література

1. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство. – К., 2008., с. 349
2. Енциклопедія постмодернізму. – К., 2003., с. 476
3. Западное литературоведение XX века. – М., 2004., с. 297
4. Наливайко Д. Літературознавча імагологія: предмет і стратегії // Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. – К., 2006., с. 92

Summary

The article is dedicated to the problems of self/other as one of the main problem of imageology, the subdivision of Comparative Literature. The notes of Image- is investigated; it's self/other is projected. The elements of image self/other that the modern imageology investigates are shown.

УДК 821/133/1“11” – 13.09

“ПАЛОМНИЦТВО КАРЛА ВЕЛИКОГО” – ДЕЯКІ ПИТАННЯ АТРИБУЦІЇ ТА ГНОСЕОЛОГІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ ЕПІЧНОЇ ПОЕМИ

Домбровський Ю.О., Бабкіна М.І.

Національний університет “Львівська політехніка”

Французький героїчний епос віддавна притягував до себе увагу лінгвістів Франції та багатьох інших країн. Йому присвячені численні філологічні, історичні, етнографічні фундаментальні праці та розвідки з окремих питань. Діапазон поставлених проблем – широкий: від питань гносеології та атрибуції до питань, пов'язаних із концептуальними чи лінгвістичними категоріями. Це основоположні праці Г.Паріса, Л.Готьє, П.Меєра, а також філологів пізнішого періоду – Ж.Бедьє, Ф.Лота, А.Пофіле, М.Вільмота, М.Дельбуя, Е.Фараля, І.Сичиліано, Р.Менендеса

Підаля, Р.Лежен, Ж.Рішнера, Т.А.Дженкінса. У руслі цієї проблематики склалася історія вивчення французького епосу.

На жаль, в Україні школа вивчення середньовічних літератур, закладена в Київському університеті Св.Володимира видатним вченим М. Дашкевичем, не отримала свого продовження, і донині української медієвістики практично не існує.

Треба пам'ятати, що середньовічний епічний спадок Франції – це не лише “Пісня про Роланда”: він включає біля ста поем. Це різні за часом, тематикою і ступенем цілісності твори. Ці особливості притягують до себе ряд проблем: що вважати епічною поемою, лише повний текст твору чи окремі фрагменти теж? Рукописи, що містять одну і ту ж поему, можуть мати значні відмінності, як, наприклад, “Пісня про Гільома” і “Аліксанс”: чи вважати їх двома різними епічними поемами, чи це дві версії однієї? Крім того, пізніші версії поем можуть бути в значній мірі ампліфіковані. І, нарешті, ще одна проблема: не всі епічні поеми, що існували на території середньовічної Франції, збереглися до нашого часу. Частина була втрачена в рукописах, деякі існували лише в усному варіанті, ще інші відомі лише в перекладах. Так одну з утрачених сьогодні старофранцузьких поем зберегла скандинавська *Carlamagnus Saga* [2, с. 149].

У контексті цих проблем ми хочемо приділити увагу напівгероїчній, напівкомічній поемі “Подорож Карла Великого в Єрусалим і Константинополь” (Паломництво Карла Великого – *Pèlerinage de Charlemagne*), яка несподівано виникла в XII столітті на фоні похмурих героїчних сказань.

“Паломництво Карла Великого” – одна з найстарших і найкоротших французьких епічних поем, одна з тих, які були найпоширеніші і найдовше користувались популярністю в середні віки. Причиною цієї популярності був сюжет, героями якого став Карл Великий і його дванадцять перів, а також її оригінальність, яка свідчить про надзвичайно багатий поетичний вимисел автора. Обережно чергуючи героїчне з кумедним, ця, можливо, найдавніша жеста поєднує також світське та сакральне. Це надзвичайно жива розповідь про подорож Карла Великого в Єрусалим і Константинополь. Жеста містить опис різноманітних подвигів – далеко не всі вони військового характеру, – які здійснив великий імператор і його відважні рицарі. Поема точно не датована: її відносять до першої половини XII століття. З літературного погляду вона, безперечно, представляє велике зацікавлення і, як перша епічна поема, створена на Іль де Франс, і, як перша, написана дванадцятискладовим віршем.

З найдавніших часів французький вірш – силабічний. Опорним пунктом його ритміки є постійна кількість складів, що періодично повторюються, маркований спочатку асонансом, а пізніше рифмою кінець вірша і фіксована цезура в дев'яти-, десяти- і дванадцятискладових віршах [4, с. 49]. У старофранцузькій поезії на протигагу сучасній, яка прагне до ритмізації силабічного вірша, членування вірша синтаксично маркованою цезурою строго дотримувалося. Десятискладовий вірш має декілька ритмічних варіантів, і його структура визначається такими елементами, як наголошений десятій склад і фіксована після наголошеного четвертого (дуже рідко шостого) складу цезура. Після цезури і в кінці вірша міг

бути один безударний склад, завжди з опорним голосним “е”, можливо, вже “э”, що не входило в кількість складів і не міняло його ритміки, внаслідок чого десятискладовий вірш фактично може перетворюватись в одинадцятискладовий. Такий вірш ще називається декасилабічним [2, с. 183]. Всього декасилабічним віршем написано 47 французьких поем. Пізніше виник додекасилабічний (дванадцятискладовик), або олександрин. Ним написано 44 поеми. І саме першою з них є “Паломництво Карла Великого”, один з найстаріших творів, що виразив французький дух і, можливо, навіть паризький дух.

Найстарший манускрипт, який містив “Паломництво Карла Великого”, зберігався в Британському музеї під шифром 16 E VIII. У червні 1879 р. він був, очевидно, викрадений з бібліотеки, і з того часу не віднайдено жодного сліду по ньому [5; IX]. Уперше Франсіск Мішель його опублікував у Лондоні в 1836 р. зі значною кількістю помилок під назвою “*Charlemagne, an Anglo-Norman poem of the twelfth century, now first published with an introduction and a glossarial Index with a facsimile*”. Німецький філолог Едуард Кошвіц видав його повторно в Хайльброні під назвою “*Karls des Grossen Reise nach Jerusalem und Constantinopol*” з примітками та коментарями, що набували все більше і більше наукового характеру в наступних виданнях 1879, 1883, 1895 і 1900 рр. Гюстав Тюрю здійснив п’яте та шосте видання в 1907 та 1913 рр. Перше видання подавало лише відновлений критичний текст, а наступні відтворювали первісний текст, зниклий з Британського музею. У 1935 році професор Паризького університету, науковець з коледжу Оберлен в Огайо Анна Купер видала його у Франції [5]. Видання складалося зі скурпульозно відтвореного первісного старофранцузького тексту і перекладу його сучасною французькою мовою. Текст супроводжувався вступом професора Католицького інституту в Парижі, Фелікса Кляйна, текстом, який реконструював Е. Кошвіц, та глосарієм. З найновіших видань – це женевське видання Р. Аєбішера “*Le Voyage du Charlemagne à Jerusalem et à Constantinopol*”, 1965.

Зрозуміло, що поема потрапила в поле зору французьких дослідників. Полін Паріс підготувала в 1859 р. працю “Замітки про жести: Подорож Карла Великого в Єрусалим”. Леон Готьє приділив багато місця поемі в своїх “Французьких епопеях”. Гастон Паріс і Жозеф Бельє, два найвидатніших дослідники французької середньовічної літератури, присвятили королівській жесті блискучі розвідки: перший в своїй “Поетичній історії Карла Великого” і в “Поезії Середніх Віків”; другий, у четвертому томі “Епічних легенд”. Жуль Куле з університету в Монпельє опублікував у 1907 році чотирьохсотсторінковий том “Студії старовинної французької поеми “Подорож Карла Великого на Схід”. Цікавою є також робота німецького філолога Карла Фореча “*Einführung in das Studium der Altfranzösichen Sprache*” / Halle, 1918. Це детальні філологічні коментарі до поеми, правда, лише до віршів з 1 по 258 і з 802 до 870.

Усі дослідники “Паломництва Карла Великого” наштовхнулися на певні труднощі. Видання, опубліковане в Лондоні в 1836 р., стало дуже рідкісним у Франції. Такими ж є і видання Е. Кошвіца. Перше з них, перевидане в 1879 р. і дуже не повне, можна знайти в декількох паризьких бібліотеках: Національній, у

Французькому Інституті і в Сорбоні. Ля Мазарін, Сент Жене́в'єв, Еколь де Шартр не мають його. Немає відомостей про те, хто подає текст манускрипту, зниклого з Лондона. І лише зацитоване видання Анн Купер ліквідує ряд білих плям.

Оспівувати паломництво Карла Великого в Єрусалим і його візит у Константинополь, перераховуючи надзвичайно цінні реліквії, які він звідти привіз, означає вільно себе поводити з історичними реаліями навіть для середньовічного поета. Карл Великий ніколи не подорожував на Схід. Що є правдою, і що могло служити перетекстом для вимислів трувера, це те, що імператор мав дипломатичні зв'язки з Константинополем і отримав звідти, як і з Єрусалиму, цінні автентичні реліквії. Можна сказати, що він здійснював певний протекторат над Святими Місцями, де побудував декілька церков і монастирів. Отож, нема нічого дивного в тому, що згадки про його добродійність і його щедрість заставляли хрестоносців і паломників думати, що він вже був тут ще перед їх благочистою місією. Що сюжет "Пісні" був придуманий самим трувером доводить ще й те, що вона була вперше представлена на ярмарку, який відбувався другого тижня червня на території абатства Сен-Дені. Реальні факти дозволили легко реалізувати вигадку і надавати їй правдивості.

Імператор зібрав у своєму соборі в Екс-ля-Шапель реліквії, подаровані Константинополем та Єрусалимом, але його внук Карл Лисий передав Плащаницю монастирю Сен-Корней, і монахи з Сен-Дені, які володіли багатою колекцією реліквій, почали вірити, що отримали від самого імператора Терновий Вінець і Цвях з Хреста Ісуса. Те, що вони виставили для огляду, записано в документі початку XII століття, затитулованому: *Descriptio qualiter Karolus Magnus clavum et coronam Domini a Constantinopoli Aquisgrani detulerit qualiterque Karolus Culvus hœc ad Sanctum Dionysium retulerit*.

Крім того, було виставлено основні реліквії славнозвісного абатства, а також реліквії, які доставив того ж дня зі Собору Паризької Богоматері Єпископ Парижа та його капітул. Безумовно, увага християн була звернена на легендарну особу суверена, який, вони в це повірили, побудував безцінні святі реліквії, а також на обставини, у яких вони були добуті. Без сумніву, на ярмарок прибуло багато труверів, щоб виконати свої твори. Багато з цих жест було створено спеціально до урочистої події. Такою є, очевидно, генеза цієї жести. Поета не надто турбувало, що скажуть про неї майбутні критики, і якими були справжні історичні факти. Його багата, натхненна уява змішала героїчну історію з героїчними легендами, яким сусідили чисто побутові, часом грубуваті сценки.

Дата створення жести точно не визначена: як ми вже говорили, вона очевидно належить до першої половини XII століття і входить у п'ятірку найдавніших французьких епічних поем, тобто є сучасницею "Пісні про Роланда", "Гурмон і Ізамбар", "Жести Гійома" і "Коронації і Людовіка". "Паломництво" відрізняється від решти жест своєю стислістю, нараховуючи лише 870 віршів ("Пісня про Роланда" має біля чотирьох тисяч), своєю невимушеністю, вільним тоном деяких висловів, свободою, з якою автор поєднує світське і релігійне, потішне і героїчне. Більш-менш конкретний час створення поеми можна визначити,

зіставивши її з часом хрестових походів. Вона не могла бути створена після хрестових походів, тому що ми не знаходимо в ній жодного сліду подій, які сколихнули півсвіту. Карл і його пери виступають тут не як хрестоносці, а звичайні паломники. Вони не несли на собі ні хрестів (появилися в 1096 р. і ще були невідомі поетові), ні зброї: “Ni unt efcuz ne lancef ne efpeef pendanz Meif fuftz feret de fraine efcrepuf de unant” [5; вірші 79–80].¹ Тому то вони і розгубилися перед загрозою короля Гугона. Крім того, вони замінили бойових коней на мулів. Так виглядали паломники до хрестових походів. Церква, до Собору в Клермоні, забороняла носити їм зброю. Паломництва в Святу Землю були досить численними. Після повернення пілігрими розповідали про свої подорожі, змішували правду з легендою. Саме ці розповіді змусили Європу увірувати в паломництво Карла і створити модель жести, наповнити її цікавими відомостями про Константинополь, Єрусалим і про пройдений Карлом шлях з Франції у ці міста.

Отож, що нам повідомляє ця епічна поема?

Одного разу в Сен-Дені Карл Великий, одягнувши корону і прикріпивши до пояса меч, спитав королеву, чи знає вона того, кому корона більше пасує, ніж імператорові франків. Не подумавши, королева відповіла ствердно, але одразу ж пожалкувала про сказане. Карл вириває у неї признання, що це Гугон, імператор Греції і Константинополя. Карл розлютився і поклявся своїй дружині впевнитися в цьому і у випадку обману позбавити її життя. Так починається його подорож. По дорозі в Константинополь Карл, спонукуваний релігійними почуттями чи, може, іншими причинами, вирішує відвідати Єрусалим. Звідти він прямує до греків. У Константинополі Карл захоплюється багатством міста, а також тим, як чудово приймає його грецький імператор Гугон. Поет не шкодує слів і фарб для опису прикрашеної зали і свята, влаштованого Гугоном на честь франків.

Після бенкету франки відпочивають і тут починається знаменита сцена *gab`iv*.² Підігрті випитим вином, хоробрі воїни починають насмішливо вихвалитися тими втратами, які вони нанесуть Гугонові. Перша насмішка належить Карлу. Імператор обіцяє помірятися силою з найсильнішим воїном Гугона.

При цьому воїн буде мати на собі дві кольчуги і два шоломи. Карл розрубає одним ударом рицаря, сідло і бойового коня. Племінник Карла, Роланд, затрубить

¹ “...ні щитів, ні гострих мечів, лише оковані залізом ясеневі посохи і висячі торби” (пер. наш Ю.Д.)

² *gaber* (“Пісня про Роланда”) – зі скандинавського *gabba*, насміхатися, дало іменник *gab* (1190): у сучасній французькій мові знаходимо лише у перекладачів та деяких письменників, які вживають його для передавання середньовічного колориту. Прикметник *gabere* вживається у французькій мові Швейцарії з тим же значенням.

у ріг так сильно, що всі двері в місті злетять із петель, а в самого Гугона будуть опалені вуса. Ож’є Данець розгойдає стовп, на якому побудований палац, і той розсиплеться на маленькі шматочки. Бернар береться перегородити річку і затопити місто. Аімер збирається надягнути шапку-неведимку, стати за плечима Гугона, з’їсти і випити замість нього, а самого Гугона стукнути головою об стіл. Олів’є, що закохався з першого погляду в Гугонову доньку, здійснить на її честь галантний подвиг. Але не тільки молоді рицарі Карла хочуть здійснити “славні”

подвиги, радник Карла, мудрий герцог Найм, а також архієпископ Турпін теж похвалялися. Проте передбачливий Гугон помістив шпигуна в пустотілу колону, і той передав йому всі насмішки франків. Гугона розгнівила така невдячність, і він став вимагати виконання всіх обіцянок. Якщо ж вони їх не виконають, то він накаже всім відтяти голови.

Франки протверезівши, дуже збентежилися і почали молити Бога про допомогу. Лише Олів'є не наслідуються звернутися зі своїм проханням. Божа допомога приходить (згадаймо битву в Ронсевалі) – і рицарі починають діяти. Гугон, перелякавшись, просить франків припинити їхні “подвиги”. Не сумніваючись більше в їх могутності, грецький імператор добровільно визнає себе васалом Карла. Карл, задоволений щасливим фіналом, вирішує ще схитрити. Оскільки франків чекають відповідні урочистості, Карл пропонує, щоб під час них обидва імператори надягнули корони. Він стає біля Гугона, і тут усі бачать, що імператор франків і вищий (на 1 фунт і 3 дюйми), і величніший, ніж грецький імператор. Захоплені франки говорять: “Пані королева помилилася і сказала велику дурницю. Карл повністю довів свою велич. У які землі ми б не відправлялися, ми переважимо усіх” [5; вірші 813–815].

Поема закінчується щасливо для обох сторін. Карл відмовляється взяти хоча б деньє з багатств Гугона. Олів'є повіз у Францію його дочку. А Карл повіз у Францію святі реліквії: цвяхи від розп'яття і терновий вінець, які він поклав на вівтар у Сен-Дені, а також вибачив королеві, що кинулась йому до ніг.

Критики зауважили дивну невідповідність, яка є між різними частинами поеми. Вона найбільше відчувається в тому, як поет зображує Карла Великого. Частково його образ відповідає древнім і благородним традиціям; в іншій частині він зовсім протилежний. Як прекрасно передала древня поема майже святу велич Карла і його перів у сцені в Єрусалимському соборі, де вони займають місце Ісуса і його дванадцяти апостолів. Карл оточений всенародною любов'ю та пошаною його рицарів. Він будує в Єрусалимі церкву, привозить у Францію безцінні реліквії, отримує послання самого Бога, який творить чудо для нього. Але деякі риси, які контрастують з наведеним вище, здаються шокуючими. На початку поеми ми бачимо великого імператора, який з короною на голові хизується перед усім двором, намагаючись викликати захоплення у своєї дружини. І коли остання мала необережність сказати, що є король, якому корона личить більше, ніж Карлові, імператор вирушає позмагатися з конкурентом і у випадку своєї переваги стратить королеву. Дива палацу в Константинополі приголомшують імператора і його свиту. Коли від подуву вітру величезна зала починає обертатися, Карл, як і інші, падає ниць, ховаючи своє обличчя, і питає в Гугона, чи це ще довго триватиме. І нарешті, увечері він п'є так само багато, як і його пери, а зранку його не мучають ні докори сумління, ні сором за вчорашнє пияцтво, ні вихваляння.

Однак, поема не є ні пародією, ні сатирою на героїчні поеми, як це вважають деякі французькі дослідники [6, с. 22]. Її строгі і благородні частини виключають таку гіпотезу. Просто під час написання поеми були використані різні джерела. Подорож до Константинополя і сцена насмішок є давньою веселою історією, риси

якої зустрічаються в древній германській поезії та в східній літературі; ідея паломництва Карла Великого в Святу Землю появляється в різних формах у Х столітті. Зрештою, велична епічна традиція королівських жест повстала в таких поемах, як “Пісня про Роланда”. Творця “Паломництва” не турбувала різноманітність цих матеріалів. У нього не було інтенції ні висміяти Карла Великого, ні дискредитувати національну епопею. Йому не здавалися дивними усі ці негативні, на думку сучасників, факти. Основне для честі і величі Франції та її володаря це те, що імператор франків, якого береже Бог, величніший та могутніший за короля Константинополя.

Треба також зазначити, що середовище, у якому склалася ця поема, відрізнялося від того, у якому розвивалася висока епічна поезія, і вона адресувалася іншим слухачам, ніж величні епічні поеми. Поема опиралася не на героїчну традицію, а була творінням фантазії поета, який поставив собі за мету – заставити слухачів сміятися не над Карлом Великим чи епічною поезією, а над королем Гугоном.

Старовинні французькі епопеї, такі, як “Пісня про Роланда”, були поезією військових, баронів чи озброєних васалів. Жонглери виконували свої пісні в замках, під час військових експедицій чи навіть битв. Але пізніше вони почали шукати численнішу та різноманітнішу публіку, використовували зібрання паломників або ярмарки і там виконували свої пісні. Вони носили вже інший характер, ніж старовинні, і разом з тим запозичували від них обрамлення, персонажів, форму і частково стиль. Поети цієї нової школи тільки злегка спирались на традицію. Вони намагалися досягти успіху завдяки своїй фантазії, змішуючи комічне з серйозним та досить вільно обходячись з історичним матеріалом.

Стиль французького героїчного епосу – високий стиль. Але було б неправильно вважати цей стиль типовим для всього французького епосу, який “надзвичайно різноманітний за своїм змістом і багатий фарбами та емоційними відтінками” [3, с. 57]. При значній закріпленості уявлення про структуру подій, що відбуваються, “цей стиль здатний передати лише малу частину предметного і конкретного життя, до краю звуженого відстанню, спрощенням перспективи і становими обмеженнями. Для епосу само собою зрозуміле розділення сфер героїчно-піднесеного і повсякденно-практичного” [1, с. 135]. Треба ще зазначити, і це зауважили дослідники французького епосу, що живодакий дух, простоту і фанфаронаду, наївну насмішливість стилю поеми “Паломництво Карла Великого” ми знаходимо в анонімному романі “Жан паризький”, що появився в XV столітті

[7, с. 147]. Це ще один доказ того, що “Паломництво” є виразником не просто французького духу, а духу французької столиці.

Література

1. Ауэрбах Э. Мимесис: Изображение действительности в западноевропейской литературе / Э. Ауэрбах; [пер. с нем.]. – Москва: Прогресс, 1976. – 556 с.
2. Волкова З. М. Эпос Франции / З. М. Волкова. – Москва: Наука, 1984. – 319 с.
3. История французской литературы. – Москва-Ленинград: АН СССР, 1946. – Т.1: С древнейших времён до революции 1789 г. – 807 с.
4. Elwert W. T. Traité de versification française: Dès origines à nos jours / W. T. Elwert; [trad. de l'allemand.]. – Paris: Klincksieck, 1965. – X, 210 p.
5. Le pèlerinage de Charlemagne: publié par Anna J. Cooper / Introduction de l'Abbé Félix Klein. – Paris, 1925. – XVI, 101 p.
6. Literatura francuska / [pod redakcją A. Adam, A. Lermnier]. – Warszawa: PWN, 1974. – Т. 1. – 747 s.
7. Paris G. La poésie du Moyen âge: Leçons et lectures / G. Paris. – Paris: Hachette, 1985. – 1-ère série. – XIV, 258 p.

Summary

“Pilgrimage of Charles the Great” is one of the oldest and shortest French epic poems. It stays a bit apart from strict heroic royal geste. Heroic deeds are interlaced with funny situations and secular interests are combined with sacred things. It is one of the earliest literary works depicting not only French spirit but actually even Paris spirit.

СУЧАСНА ІСПАНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

Куриленко О.Є.

Сімферопольська юридична гімназія

На протязі всього ХХ сторіччя твори іспанських авторів перекладались на українську та російську мови у достатньо великому обсязі, адже інтерес до іспанської культури взагалі, й до іспанської літератури зокрема, завжди був великим. На початку 1975 року на базі Спільки письменників Радянського Союзу навіть була створена Змішана радянсько-іспанська комісія з літературних зв'язків. Ця комісія організовувала щорічні зустрічі літераторів обох країн в Іспанії та в Радянському Союзі. Насамперед, на російській мові, а деякі, й на українській, були видані не тільки абсолютно всі іспанські класики і найвидатніші письменники першою половиною ХХ сторіччя, але й були перекладені майже всі значні автори другої половини ХХ сторіччя, а саме: